

Nee! De Beeldenstorm en IS zijn niet exact hetzelfde!

Op social media wordt de vergelijking tussen 'onze' beeldenstorm en het iconoclasme van IS veelvuldig gemaakt. Een stel onverlaten die de religieuze objecten van een andere leer vernielt, dat is toch eigenlijk precies hetzelfde. In de moderne geschiedwetenschap worden gebeurtenissen zelden nog verklaard vanuit één oorzaak, maar eerder vanuit een verzameling oorzaken die op elkaar inwerken. Ook de Beeldenstorm wordt sinds het werk van Jozef Scheerder verklaard vanuit een combinatie van religieuze, politieke en socio-economische factoren. De vergelijking die Maarten van Rossum maakt, impliceert dat alleen het religieuze voorschrift de acties van IS en de 16e eeuwse beeldenstormers typeert. Het is slecht geïnformeerde twitteraars vergeven, maar voor een historicus als Maarten van Rossum is de uitspraak die hij in *de Slimste Mens* deed onvergefelijk.

In *de Slimste Mens* (de Nederlandse versie) van afgelopen woensdag zat een vraag over de Beeldenstorm. Aangezien dit een onderwerp is waar ik als historicus veel mee bezig ben, spitsten mijn oren uiteraard direct. Enigzins teleurgesteld hoorde ik hoe cabaretier André Manuel deze gebeurtenis in de 17e eeuw plaatste. Vervolgens vroeg presentator Freriks aan Maarten van Rossum of de Beeldenstorm te vergelijken is met wat IS doet. Nu erger ik me al tijden aan die vergelijking, die niet alleen op social media tot het standaard-repertoire behoort, maar zelfs in krantenartikelen te lezen is. Maarten van Rossum die meestal in enkele zinnen korte metten maakt met dit soort mythes, kon dit nu voor eens en altijd rechtzetten. Ik viel bijna van mijn stoel toen van Rossum bevestigend antwoordde.

“Ja, is een volstrekt identiek verschijnsel. Wij leren dat in de Vaderlandse geschiedenis als een triomfantelijk hoogtepunt. De protestanten die de katholieken duidelijk maken wat een corrupte zoi die katholieke kerk is. En wat IS probeert duidelijk te maken is wat een corrupte zoi de bestaande alledaagse islam eigenlijk is, dat je je moet houden aan de strakst denkbare principes. Vrijwel al die conflicten in het Midden-Oosten hebben een religieuze achtergrond. [...] Het bloedvergieten in Europa is van gruwelijke aard in de 16^e en 17^e eeuw. Maar het is bij ons een paar honderd jaar geleden en dan kijk je er heel anders tegen aan als wanneer het deze week is.”

Het geval staat niet op zichzelf. Nog geen vijf dagen geleden publiceerde de Volkskrant een artikel van filosoof Yoram Stein. Hij maakte zich kwaad over uitspraken die Jonathan Israel had gedaan in *Buitenhof* over Spinoza. Terwijl Stein dit rechtzette maakte hij dezelfde vergelijking als van Rossum over de Beeldenstorm en IS.

“De radicale islam die nu zo van zich doet spreken, lijkt in dat opzicht veel meer op het protestantisme van de Reformatie, compleet met een beeldenstorm (zie wat de Taliban deden met de Boeddhabeelden of wat IS doet met de oeroude beelden uit Syrië) en met tal van 'kerk'-scheuringen (zoals bijvoorbeeld die van Islamitische Staat die zich afgescheiden heeft van Al Qaida).“

Anti-religieuze publieke opinie

Op social media wordt de opvatting, dat 'onze' Beeldenstorm vergelijkbaar is met het iconoclisme van IS, breed gedragen. Een eenvoudige zoekactie met de termen 'beeldenstorm' en 'IS' geeft een eindeloze reeks tweets met steeds dezelfde teneur.

Jeanette Moorman schrijft: “IS blaast eeuwenoude tempel in Palmyra op [...] Herhaling van de beeldenstorm!” Teun van Gelder: “De beeldenstorm is lang geleden, toen maakten de kettters in NL de paapen af, fijne christenen toen, net moslims!” Eric Ennema schrijft: “Dan klinkt beeldenstorm op de één of andere manier toch wat anders dan wat IS nu doet. Terwijl het in essentie hetzelfde is.”

Vaak zijn de vergelijkingen tussen Beeldenstorm en IS een opmaatje naar xenofobe anti-islamuitspraken. “De beeldenstorm is al in 1522 begonnen tot 1566. De Islam loopt dus 500 jaar achter! Anno 2015 begint de islam ermee.” Of het gaat er nog ongenueanceerder aan toe door alle religies op een hoop te vegen. Zoals de tweet van Ben Berper. “Trouwens zij ['de' godsdiensten] zijn al eeuwen lang de bron van #ellende: Kruistochten, Inquisitie, beeldenstorm, etc.” Of de tweet van Joannes: “..van heksenverbrandingen, via beeldenstorm en inquisitie naar IRA en nu ISIS/Al Qaeda:zonder godsdienst minder ellende #toch.”

Met name het '#toch' doet het hem. De notie dat de bron van alle kwaad is te zoeken in religie is zo diepgeworteld in de huidige westerse cultuur dat het bijna niet tegen te spreken valt. Theoloog William Cavanaugh illustreert dit, in een lezing waarin hij de mythe van religieus geweld ontkracht, met een anekdote. Op een universiteit waar hij moest spreken hingen posters met de aankondiging van zijn lezing onder de titel 'does religion cause violence', een student had daar met stift opgeschreven, 'Duh!'.

Hoewel religie en geweld al veel langer met elkaar vereenzelvigd worden, is de notie van religie als de bron van al het kwaad relatief recent. De opvatting lijkt vooral na de aanslagen van 11 september 2001, het daaruit vloeiende anti-islam sentiment en de stroom anti-religieuze boeken van de 'Nieuwe Atheïsten' zoals Richard Dawkins, Christopher Hitchens en Sam Harris, gemeengoed te zijn geworden. Godsdienstfilosoof Taede Smedes typeert de toenemende agressie van deze tendens in een gisteren gepubliceerd interview.

Alle religie, zo denkt men, is irrationeel, antiwetenschappelijk en gaat lijnrecht in tegen de bevochten liberale waarden van de samenleving. Daar komt de vijandigheid vandaan, vanuit het idee dat religie een gevaar is voor de moderne maatschappij. En daartegen, tegen die afbraak, zou je je moeten verzetten, zo denkt men.

Naast de door mij genoemde factoren voor die antireligieuze publieke opinie, ziet Smedes de felle discussie zoals die ook in Nederland in 2004 ontstond rond creationisme/intelligent design, als een belangrijke stimulans. Creationisme werd van marginaal verschijnsel, door uitspraken van fysicus Cees Dekker en minister Maria van der Hoeven, ineens een algemeen publiek verschijnsel.

De vergelijkingen van de Beeldenstorm en IS door allerlei twitteraars, Maarten van Rossum en Yoram Stein, passen prima in dat beeld. Als ik me beperk tot van Rossum dan vernauwt hij de historische betekenis van die twee iconoclasmen niet alleen tot het in het oog springende vernielen van beelden, maar negeert tevens de verschillende sociaal-maatschappelijke achtergronden van de daders. Maar zijn uitspraak gaat verder dan de vergelijking. Door in te zoomen op wat hij het 'bloedvergieten in het Europa van de 16e en 17e eeuw' noemt, plaatst hij de beeldenstorm-vergelijking in een anti-religieus discours. Niemand zal overigens het bloedvergieten in die tijd in Europa ontkennen, maar juist in de Republiek is dat in die periode nauwelijks gebeurd. Van Rossum's uitspraak is dus niet alleen tendentius, maar ook historisch onjuist.

Als we verder willen kijken dan de oppervlakkige observaties dat zowel IS als de 16e eeuwse protestanten religieuze objecten van andersdenkenden vernielen, dan moeten we vooral kijken naar de sociale machtspositie die de daders hebben.

IS en het iconoclasmie

IS is in de westerse media vooral bekend geworden door haar betrokkenheid bij de oorlog in Syrië, maar ook door de stelselmatige vernieling van religieuze objecten zoals de tempel van Baal-Shamin in Palmyra, die zij als afgoderij bestempelen. Hoewel IS door de media vrijwel uitsluitend als moslimfundamentalistische idioten getypeerd worden, is het een paramilitaire organisatie die ontstaan is uit de resten van het door de westerse alliantie ontwapende soennitische leger van Saddam Hussain. Net als de Taliban en Al Qaida is IS een militaire reactie op het post-imperialistische geweld van westerse mogendheden in het Midden-Oosten.

In 2011 mengden zij zich in de burgeroorlog in Syrië en sindsdien hebben ze een gebied met ongeveer 10 miljoen inwoners onder hun gezag gekregen. De lijst van mensenrechtenschendingen, zoals officieel toegestane verkrachting van minderjarige meisjes tot het publiekelijk onthoofden van buitenlandse journalisten, groeit ongeveer terwijl ik schrijf. Het gezag van IS wordt vanzelfsprekend niet door de internationale gemeenschap erkend. Maar dat neemt niet weg dat ze feitelijk regeringsverantwoordelijkheid dragen en de meeste wandaden vanuit een machtspositie tegen eigen burgers begaan.

Het iconoclasmie zal vast ook religieuze betekenis hebben, maar er vallen wel vraagtekens te stellen bij de religieuze vroomheid waarmee IS de acties doen. In de eerste plaats weet IS de

westerse media te bespelen en weten ze heel goed op welke rode lappen de publieke opinie hier reageert. Het opzichtig vernielen van UNESCO-erfgoed hoort daar bij. Je kunt je afvragen hoe vroom IS daadwerkelijk is, aangezien ze schatten die niet te groot zijn, te koop aanbieden op de illegale kunstmarkt. Buiten het propagandadoel richting het westen hebben dergelijke vernielingen vooral een intimiderend karakter naar de bevolkingsgroepen die onder het gezag van IS vallen. Het is een symbolische daad, die andersgelovigen in IS-gebied duidelijk maakt dat ze zich beter kunnen onderwerpen, dan wel wegvlugten.

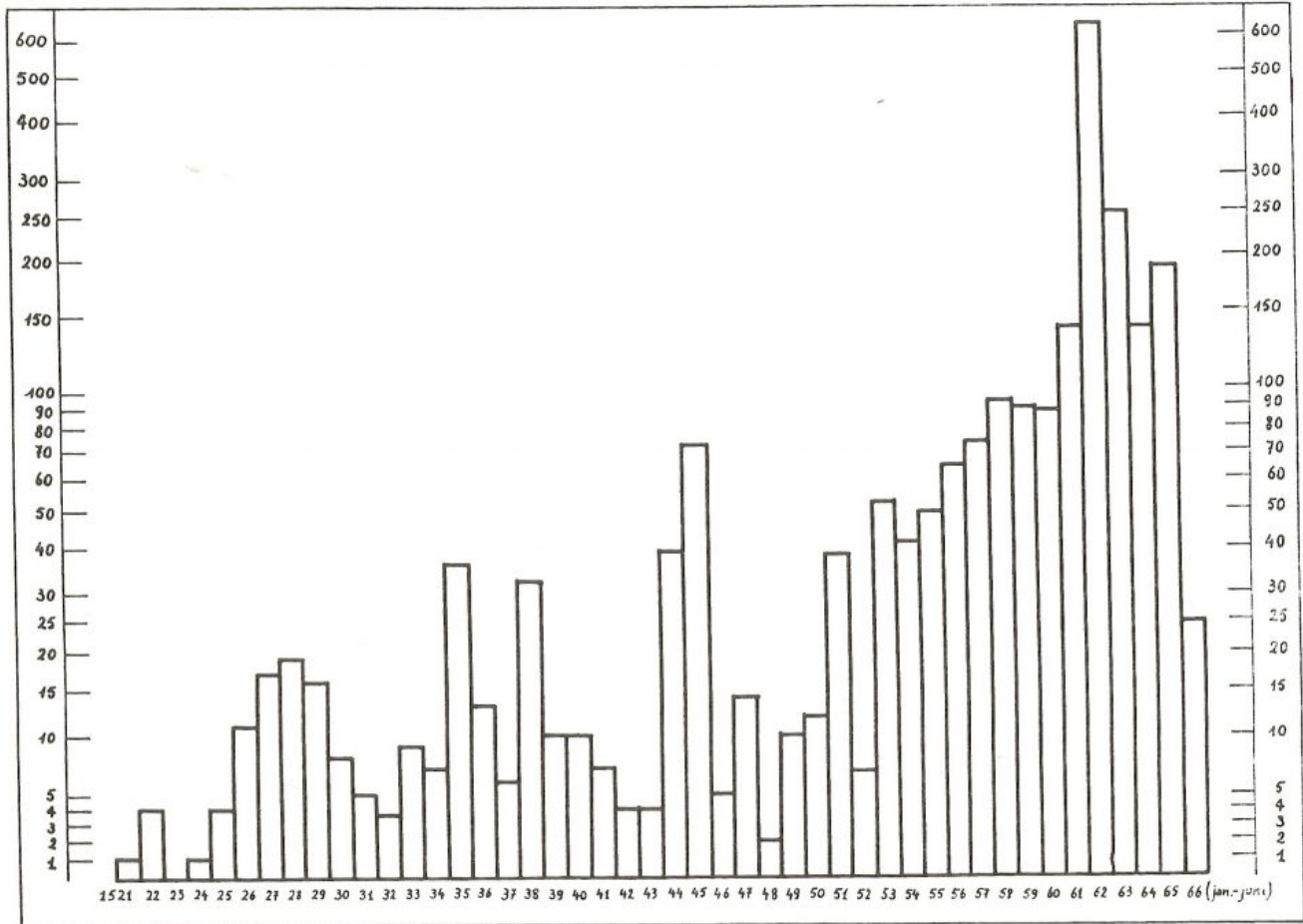
De Beeldenstorm in de 16e eeuw

Staat het iconoclasme van IS in dienst van een angstzaaijerij van bovenaf, hoe anders was de situatie voor het 16e eeuwse protestantisme. Om die beweging te typeren kunnen we het beste kijken naar de situatie in de Westhoek. Dit gebied dat grofweg de grensstreek van het huidige West-Vlaanderen en Frans-Vlaanderen omvat (Ieper, Poperinge, Steenvoorde, Hondschote etc.) was niet alleen de regio waar de beeldenstorm ontstond, maar tevens zijn meest radicale gezicht liet zien. Alleen hier was de beeldenstorm een felle uitbarsting van iconoclastisch geweld, waarbij de hele streek werd afgestroopt en zo mogelijk elke kerk en klooster van haar beelden werd ontdaan. Hoe verder de Beeldenstorm naar het noorden trok, hoe meer het een georganiseerd karakter kreeg.

In de geschiedenisles hebben we geleerd dat de Beeldenstorm begon in Steenvoorde op 10 augustus 1566. Daar wordt volgens de bronnen als eerste een bestorming gehouden. Na een preek van Sebastiaan Matte trekt de groep naar het Sint Laurentius-klooster om daar de beelden kapot te slaan. Steenvoorde wordt op Wikipedia het 'episch centrum' van de beeldenstorm genoemd, maar een stad die eerder het brandpunt van de beeldenstorm genoemd kan worden is Hondschote. Hoewel de beeldenstorm hier pas enkele dagen later plaatsvond, was deze stad de uitvalsbasis van de beeldenstormers.

In enkele decennia was Hondschote van een dorp van enkele duizenden inwoners uitgegroeid tot een stad van ongeveer 15.000 inwoners. In steden zoals Ieper was de lakenhandel ingestort en plaatsen als Hondschote profiteerden hiervan door in te zetten op het vervaardigen van goedkopere soorten textiel, zoals 'saai'. In deze stad was niet alleen een enorme aanhang van het protestantisme. Door het ontbreken van een stadsmuur en de snel veranderende bevolking, was het een ideale plaats om je schuil te houden en van daaruit actie te ondernemen. Dat gebeurde al langer in de jaren 1560, bijvoorbeeld om gevangenen protestanten te bevrijden die slachtoffer waren van de repressie. Maar na de verzachting van de plakaten in april 1566, gebruikten Vlaamse protestanten die in de vluchtelingengemeenten in Engeland verbleven dit als uitvalsbasis voor de hagenpreken en later voor hun iconoclastische acties.

II. AANTAL VERVOLGDE NIEUWGEZINDEN

Die godsdienstrepressie, die al gaande was vanaf de opkomst van het protestantisme in de regio in de jaren 1520, mogen we niet onderschatten. Onder Karel V was al duidelijk dat alleen de katholieke gezindheid getolereerd werd en elke stad in de regio kende al voor 1566 tientallen martelaren die door de inquisitie gepakt waren vanwege hun affilatie met het protestantisme. In bovenstaande grafiek is ook goed te zien hoe de intensiteit van de vervolgingen toenam tussen 1524 en 1566. De vluchtelingengemeenten in Londen, Sandwich en Norwich stroomden in die jaren vol met mensen die hun protestantisme niet wensten af te leggen.

Op 4 april 1566 werd door de adel de zogenaamde smeekbede aangeboden aan Margareta van Parma, waarin de verzachting van de plakaten werd gevraagd. In afwachting van het antwoord van koning Filips II stemde van Parma hiermee voorlopig in. Het gevolg was een terugkomst van groepen vluchtelingen, waaronder de predikanten Jacob de Buysere en Sebastiaan Matte die allebei op dat moment in Sandwich verbleven. In het voorjaar 1566 begonnen groepen onder hun leiding in de Westhoek rond te trekken en hagenpreken te houden die een steeds massaler karakter kregen. In augustus brak uiteindelijk de Beeldenstorm uit.

Tot besluit

Ook al kun je van IS eveneens zeggen dat het populaire media-frame, dat zij enkel voortkomt uit een religieuze strijd, slechts een deel van de werkelijkheid is. Het verschil tussen de iconoclasten van IS en de 16e eeuwse beeldenstormers zit vooral in de verschillende machtsposities. IS heeft de touwtjes in handen en zet het iconoclasme in vanuit een weloverwogen strategie. Dat doen ze niet alleen vanwege de propaganda richting het westen of de verkoop van objecten op de illegale kunstmarkt die hen veel geld oplevert, maar ook als intimidatie van de door hen overheerste bevolking.

De 16e eeuwse beeldenstormers zaten juist in een positie van onderdrukking waarin het beleven van hun godsdienst niet mogelijk was. In elke stad waren al slachtoffers gevallen van de godsdienstrepressie van Karel V en Filips II en de leiders van de Beeldenstorm in de Westhoek woonden al lange tijd noodgedwongen in Engelse vluchtelingengemeenten. De vergelijking tussen onze Beeldenstorm en die van IS is tamelijk absurd als je de achtergronden in ogenschouw neemt. Aan het onderwijs kan het zeker in het geval van Nederland niet liggen. Veel eerder is het anti-religieuze sentiment, dat de afgelopen tien jaar steeds feller wordt, debet aan deze kortzichtige vergelijking.